

פרשת בהעלותך

משה סגורון של ישראל

קובלנות ותלונות

פרשת בהעלותך רצופה בקובלנות ובתלונות, של העם, של משה וגם של הקב"ה. בתחילה אנו פוגשים את המתאוננים, שאין אנו יודעים בדיוק על מה תלונתם: "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאַזְנֵי ה' וַיִּשְׁמַע ה' וַיַּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמִּחֲנֶה" (יא, א). מייד לאחר מכן מסופר על תלונה חדשה על דבר מה מוגדר:

וְהַאֲסַפְסֹף אֲשֶׁר בְּקֶרְבוֹ הַתְּאוּוֹ תִּאָּהוּ וַיִּשְׁבוּ וַיִּבְכוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֶאֱכַלְנוּ בֶּשֶׂר. זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים. וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ וַיִּבְשָׂה אֵין כָּל בְּלִתֵּי אֶל הַמָּן עֵינֵינוּ (יא ד-ו).

יש לדייק שתלונה זו אינה על חוסר במזון או שתיה אלא על התפריט. זו הנקודה שבה כלו כוחות המנהיגות של משה, והוא פונה ומתלונן לקב"ה ואומר:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' לָמָּה הִרְעַתָּ לְעַבְדְּךָ וְלָמָּה לֹא מְצַתִּי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְשׁוּם אֶת מִשְׁאֵל כָּל הָעָם הִזָּה עָלַי. הֲאֵנֹכִי הָרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הִזָּה אִם אֲנֹכִי יִלְדֶתִּיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקְךָ כְּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאִמּוֹן אֶת הַיֶּלֶק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם. מֵאֵין לִי בֶּשֶׂר לִתֵּת לְכָל הָעָם הִזָּה כִּי יִבְכוּ עָלַי לֵאמֹר תִּנְהָ לָנוּ בֶּשֶׂר וְנֹאכְלָהּ. לֹא אוּכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי לְשֵׂאת אֶת כָּל הָעָם הִזָּה כִּי כִבֵּד מִמֶּנִּי. וְאִם כִּכָּהֵן עֲשֵׂה לִּי הֲרִגְנִי נָא הֲרֹג אִם מְצַאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֵל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי (יא, י-טו).

תשובת הקב"ה לקשיים היא כפולה: א. הוא מציע למשה פתרון לטווח הבינוני והארוך בצורה של שיתוף בהנהגה של זקני העם ושוטריו, אשר יקבלו את רוח ה' ויסייעו למשה. זאת במטרה למנוע או לצמצם את תלונות העם בעתיד. ב. באשר לתלונה המיידית, אומר אלוקים למשה כי הוא יתן לעם לאכול בשר במשך חודש ימים: "עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֲפֻכְךָ וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא וְעַן כִּי מֵאֲסַתֶּם אֶת ה' אֲשֶׁר בְּקֶרְבְּכֶם וַתִּבְכוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶה יֵצְאוּנוּ מִמִּצְרַיִם" (יא, כ).

משה ששומע את דבר ה' טוען כלפי הקב"ה:

שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי רִגְלֵי הָעָם אֲשֶׁר אֲנֹכִי בְּקֶרְבוֹ וְאַתָּה אֹמְרַתָּ בֶּשֶׂר אֲתֵן לָהֶם וְאֶכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים. הֲצֹאן וּבָקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וּמְצָא לָהֶם; אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֹף לָהֶם וּמְצָא לָהֶם" (יא, כא-כב).

על פניו נראה כי משה רבנו מטיל חלילה ספק ביכולתו של אלוקים לספק לכל העם בשר למשך חודש ימים. מה שמביא את הקב"ה לענות: "הֲיֵד ה' תִּקְרָר עֲתָה תִּרְאָה הִיקָרְךָ דְּבָרִי אִם לֹא" (יא, כא-כג). אולם יש גם אפשרויות אחרות להבין את דברי משה.

מחלוקת תנאים

רש"י מביא מחלוקת תנאים משולשת המופיעה בתוספתא :

רבי עקיבא אומר, "שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים" הכול כמשמעו, מי י[כול לה]ספיק להם?!¹

אולם דעתו של רבי שמעון שונה :

רבי שמעון אומר, חס ושלום, לא עלתה על דעתו של אותו צדיק [=משה] כך! מי שכתוב בו "בכל ביתי נאמן" הוא יאמר אין המקום מספיק לנו?!

רש"י ממשיך לבאר את דעתו של רבי שמעון הטוען שמשה אינו מבין את המהלך המוצע על ידי הקב"ה היינו, לתת לעם בשר למשך חודש ואחר כך להמיתם. משה רואה בכך סתירה פנימית שכן אם דרישתם לא מוצדקת אז אין הקב"ה צריך להיענות לה, ואם היא מוצדקת אז לא מגיע עונש. כלומר מופיע כסנגור על עם ישראל, ומי שמשתדל עבור טובתם.

דעה שלישית שמביא רש"י מהתוספתא היא דעת רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא: "אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה, לא תספיק להם". כלומר משה לא פקפק ביכולות של הקב"ה, אלא שלפי הבנתו כל הבשר שבעולם לא יסייע לפתרון ולהשקטת התלונה, כי המתלוננים רוצים להתלונן לשם התלונה, ולא דווקא רוצים בשר.²

בדרך הטבע

הרמב"ן בפירושו מגיב לדברי התוספתא. מצד אחד, כמו רבי עקיבא, הוא איננו מתכחש לפשוטו של מקרא שמביע הטלת ספק ביכולת להביא את הבשר. אולם מצד שני, כמו רבי שמעון בתוספתא, הרמב"ן מתקשה לקבל זאת הן מכיוון שהתורה מעידה על משה "בכל ביתי נאמן הוא", והן מכיוון שהעם ומשה כבר ראו נפלאות, מופתים או ניסים, גדולים יותר מאספקת בשר למשך חודש. על כן הרמב"ן מציע פירוש מורכב, שלפיו משה היה בטוח שהקב"ה לא יביא את הבשר בדרך של נס. זאת משום שהקב"ה עצמו בדיבורו עם משה לא דיבר כאן בכלל על נס, בעוד תמיד לפני נס או מופת משה היה מקבל הודעה מראש מאת ה'. לכן שאל משה את הקב"ה, אם אינך עושה להם נס כיצד תוכל להביא כמות כזו של בשר בדרך הטבע? תשובתו של הקב"ה היא, שהוא יכול לתת להם בשר גם בדרך טבעית.

פירוש זה יפה ומשכנע מאחר שהוא מראה את מוגבלות מחשבת האדם גם כאשר האדם הוא ענק כמשה רבנו. משה חשב שבשר יכול להגיע או מהיבשה (צאן ובקר), או מהים (דגים). הוא לא חשב כלל על האפשרות השלישית של אספקת עופות מהאוויר. זו בדיוק הדרך בה בחר הקב"ה.

¹ תוספתא סוטה פרק ו הלכה ד.

² גישה דומה נמצאת בפירושי הספורנו והכלי יקר

משה הפרקליט

מפרשים נוספים לא התייחסו לתוספתא ולפירוש רש"י, אך גם הם לא ראו את משה כמפקפק ביכולותיו של הקב"ה והציעו דרכים אחרות להבנת הפסוקים.

במדרש אגדה מתואר דיאלוג בין משה והקב"ה. לפי מדרש זה משה אמר לקב"ה כי העם לא מחפש בשר כדי להשביע את רעבונו, אלא מבקש היתר לגילוי עריות. דהיינו: "הַתְּאֵוִי תְּאָנָּה" זו תאוה לעריות. פירוש זה מתאים לדברי רש"י המביא את דברי חז"ל על הביטוי: "בוכה למשפחותיו" שהעם בכה על עסקי עריות שנאסרו להם. משה מבקש את רשותו של אלוקים לדבר עם העם שלא יוסיפו לבקש בשר כדי למנוע מהם חטא ואחריו עונש, ותשובת הקב"ה היא שהעם לא ישמע לעצת משה ויראה את דברי משה כתירוץ לכך שהאל לא מסוגל לספק בשר בכמות כזו.

לפי הכתב והקבלה הדיאלוג בין משה לקב"ה עוסק רק בשאלה מי ראוי לעונש על התלונה המעלה את התאוה לראש סדר העדיפויות. משה טוען כי רק האספסוף שהיה בקרב בני ישראל והתלונן, הוא הראוי לעונש ולא כל שש מאות אלף בני ישראל. לדעת בעל הכתב והקבלה ה' מקבל את טענת משה ומעניש רק את האספסוף.

גישה אקולוגית נוקט הגאון מווילנה בפירושו אדרת אליהו. להבנתו של הגר"א משה טוען שהזוהמה הנוצרת משחיתת כמות כל כך גדולה של בשר או מאכילת כמות כזו של דגים, כשכל העם נמצא במחנה במשך חודש בלי לנסוע, היא בלתי נסבלת. לכן הוא מבקש מהקב"ה לתת את הבשר במנות קטנות ובהדרגה. ממשיך הגר"א ואומר:

והשיב לו ה' יתברך... שאנכי אוכל לעשות דבר שמתחילתו יהיה מספיק להם ואפילו הכי הם לא יטרחו בו ולא יהיה ממנו זוהמה ומאיסות כלל, וכמו שהיה באמת, שנתן להם השליו שאין בו זוהמה ומאיסות וגם לא טרחו בו לאספו מן הים, אלא רוח נסע מאת ה' ויגוז שלוים מן הים ויטוש על המחנה.

גם לפי פירוש זה אין משה חשוד שפקפק ביכולותיו של ה' וכל שאפשר לטעון נגדו שמחשבתו אינה כמחשבת ה' וזה הרי נאמר על כל בני תמותה.

לקח טוב

אם כן, אין שום הכרח להבין כאילו מפקפק משה ביכולת הקב"ה. אדרבא אפשר למצוא כאן ניסיון לדיאלוג בין משה לקב"ה. זאת כאשר משה מלמד סנגוריה על עם ישראל ומנסה למנוע או לפחות לצמצם את העונש על תלונה בלתי מוצדקת שלהם כלפי ריבונו של עולם. גישה מסוגרת זו מתאימה מאד למשה כפי שאישיותו מתגלה במקרים רבים אחרים. נמצאנו למדים, שראוי וצריך ככל שרק אפשר לראות את החיוב ולמנוע את השלילה והוצאת הלעז, והרי זה לקח נאה לכל דור ותקופה והלוואי שנזכה ללכת בדרך זו.

